УДК 347.61:347.91
DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2026.4.12

ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ У СІМЕЙНИХ СПРАВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Синєгубов Олег Васильович,
orcid.org/0000-0001-6362-3115
доктор юридичних наук, доцент,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
голова
Харківської обласної військової адміністрації

Бортнік Оксана Григорівна,
orcid.org/0000-0001-7816-0387
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права
Харківського національного університету внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу правової аргументації у цивільних справах, результат яких може вплинути на права та інтереси дітей та пов'язані з підставою для відстрочки від призову під час мобілізації або звільнення з військової служби. Серед таких справ для аналізу обрано, зокрема справи про усиновлення, про встановлення факту самостійного виховання дитини. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану ці справи набули публічно-правового виміру, який проявляється в участі у цивільних справах територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки та впливі рішення на права та інтереси дитини, які належним чином не зважуються з іншими інтересами попри те, що найкращі інтереси дитини мають пріоритетне значення. Проаналізовано правове становище військових частин та територіальних центрів комплектування і соціальної підтримки як осіб, які не брали участі у справі, та їх право на оскарження рішення у порядку цивільного судочинства. Продемонстровано неоднозначність такого підходу та його співвідношення з сутністю права на оскарження рішення згідно з положеннями ст. 352 ЦПК України, оскільки інтерес органу військового управління чи військової частини виникає не на підставі рішення суду у сімейній справі, а лише опосередковано в разі звернення особи за відстрочкою чи звільненням з військової служби. Виявлено неузгодженість практики, за якої висновок про відсутність публічно-правового спору з органом військового управління до відмови у наданні відстрочки співіснує з визнанням за тим самим органом права на оскарження рішення у цивільній справі. Обґрунтовано, що виявлення недобросовісних звернень має здійснюватися через повне встановлення обставин життя дитини та оцінку доказів, оскільки саме такий підхід дозволяє водночас виявити зловживання та не позбавити дитину захисту, якого вона справді потребує, та забезпечити її найкращі інтереси. В окремих випадках реагування на відповідні зловживання відбувається через застосування не передбачених законом умов задоволення заяв, унаслідок чого предметом дослідження стає не умови реалізації прав та інтересів дитини, а мотиви заявника, що належно не забезпечує ані права та інтереси дитини, ані виявлення недобросовісності. На основі аналізу судових рішень виявлено вади правової аргументації, що співвідносяться з порушеннями законів формальної логіки.

Показано, що найкращим інтересам дитини, які являють собою триєдину концепцію, що охоплює матеріальне право, тлумачний принцип і правило процедури, не приділяється належна увага, а принцип пропорційності застосовується досить неоднозначно, без послідовного проходження етапів відповідного тесту на пропорційність. Підхід до розгляду і вирі-

шення справ, що стосуються дітей, результат яких впливає на мобілізацію, має ґрунтуватися на встановленні дійсного характеру сімейних відносин і реального становища дитини та на визнанні її найкращих інтересів визначальним критерієм балансування, що дозволяє узгодити інтереси дитини з публічним інтересом у сфері оборони на основі доведених обставин. Відповідний підхід сприяє забезпеченню ефективного виявлення випадків недобросовісного використання сімейно-правових інститутів і водночас не допускає, щоб дитина втрачала належний їй захист через припущення щодо мотивів дорослих.

Ключові слова: *найкращі інтереси дитини, сімейні правовідносини, цивільний процес, судова практика, судовий розгляд, захист прав, публічні інтереси, приватні інтереси, правова аргументація, принцип пропорційності, рішення суду.*

Syniehubov Oleh, Bortnik Oksana. Legal argumentation and the application of the principle of proportionality in family cases under martial law

The article analyses legal argumentation in civil cases whose outcome may affect the rights and interests of children and which are linked to the grounds for deferral from conscription during mobilisation or discharge from military service. Cases selected for analysis include, in particular, those concerning adoption and the establishment of the fact of a child's independent upbringing. It is substantiated that, under martial law, such cases have acquired a public-law dimension, manifested in the involvement of territorial recruitment and social support centres in civil proceedings and in the decision's impact on the rights and interests of the child, which are not duly weighed against other interests, even though the best interests of the child have priority. The legal status of military units and recruitment centres as persons who did not participate in the case, and their right to appeal a decision under civil procedure, is examined. This approach is shown to be ambiguous, since the interest of a military body arises not from a court decision in a family case, but only indirectly, where a person applies for a deferral or discharge. It is argued that bad-faith applications should be identified through a full establishment of the circumstances of the child's life and the assessment of evidence, as this makes it possible both to detect abuse and not to deprive the child of the protection they genuinely need. An analysis of court decisions reveals defects in legal argumentation correlating with violations of the laws of formal logic. It is shown that the best interests of the child are not given due attention, while the principle of proportionality is applied inconsistently, without consistent progression through the stages of the proportionality test. The resolution of such cases must be based on establishing the actual nature of family relations and the child's real situation, and on recognising their best interests as the decisive criterion of balancing.

Key words: *best interests of the child, family legal relations, civil procedure, judicial practice, litigation, protection of rights, public interests, private interests, legal argumentation, the principle of proportionality, court decisions.*

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією [1]. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, але права, передбачені ст. 51 і 52 Конституції України, зокрема захист державою сім'ї, дитинства, материнства й батьківства та рівність дітей у правах, не можуть бути обмежені навіть за зазначених обставин. Наведені конституційні положення означають, що будь-яке обмеження прав у сімейних відносинах в умовах воєнного стану має бути не лише передбаченим законом, а й співмірним, тобто пропорційним. Оцінка правомірності цих обмежень нерозривно пов'язана з категоріями найкращих інтересів дитини та пропорційності, які визначають межі допустимого втручання держави у приватну сферу та вимагають, щоб їх дотримання було належно продемонстроване у правовій аргументації при ухваленні судового рішення.

Відповідна проблематика набуває актуальності в контексті євроінтеграції, зокрема відкриття для України першого переговорного кластеру «Основи», що охоплює верховенство права та функціонування судових інституцій, тоді як індекс верховенства права в Україні за даними WJP Rule of Law Index із 2022 року знижується [2].

Право на приватне та сімейне життя (ст. 32 Конституції України) узгоджується зі ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], у контексті якої й відбувається співвідношення найкращих інтересів дитини та принципу пропорційності. За усталеною практикою Європейського суду з прав людини сімейне життя охоплює фактичні сімейні зв'язки незалежно від їх юридичного оформлення, а отже, поширюється й на відносини дитини з особою, яка вже виконує батьківську роль.

Повномасштабна збройна агресія проти України та запровадження правового режиму воєнного стану зумовили безпрецедентне зближення сфери сімейних правовідносин, в яких реалізуються приватні інтереси, із публічними інтересами[1]. Справи, у яких вирішуються питання, пов'язані з дітьми, і які належать до цивільної юрисдикції, традиційно розглядалися крізь призму приватних прав та забезпечення найкращих інтересів дитини, однак набули додаткового виміру, оскільки їх результат може стати підставою для відстрочки від призову під час мобілізації або для звільнення з військової служби. Йдеться, зокрема, про справи про усиновлення, про встановлення факту самостійного виховання дитини, заявниками у яких нерідко є військовозобов'язані чоловіки, позбавлення матерів батьківських прав та інших.

Реагуючи на випадки використання інститутів сімейного права не за призначенням, суди здійснюють окрему перевірку мотивів заявника, зокрема тих, що можуть свідчити про зловживання правом. Директорка Київського обласного центру соціальних служб Н. Ібрагімова зазначила, що випадків «фіктивного усиновлення» достатньо та вони на практиці використовуються з метою, яка суперечить найкращим інтересам дитини [4]. При цьому за даними, оприлюдненими Національною асоціацією адвокатів України, упродовж 2025 року суди ухвалили близько 4371 рішення у справах про усиновлення, з яких задоволено 4276 [5]. Посилена увага судів до цієї категорії справ має легітимну мету, якою є запобігання зловживанню правом та забезпечення публічного інтересу у сфері оборони. Однак при зосередженні на припущеннях щодо мотивів дорослих у судовій практиці може не досягатись важливе завдання: недобросовісні звернення можуть бути невиявленими, а діти, які справді потребують захисту, його не отримують. Відповідно акцентом цього дослідження є не доцільність втручання у права, а те, чи забезпечує обраний судами спосіб аргументації досягнення легітимної мети, необхідності у демократичному суспільстві та розумний баланс з правами та інтересами дітей. Сенс у тому, що навіть у таких чутливих для держави справах права дитини будуть забезпечені та захищені, а найкращі інтереси враховані при дотриманні правил судової аргументації.

Реальність досліджуваної проблематики підтверджується не лише експертними оцінками, а й дисциплінарною практикою Вищої ради правосуддя, яка притягала суддів до відповідальності за розгляд справ про самостійне виховання дитини, у яких рішення ухвалювалися переважно на підставі визнання позову, без належної перевірки фактичних обставин, без урахування думки дитини та без участі органу опіки та піклування, тоді як заявники згодом отримували відстрочку або звільнення від військової служби [6]. В іншому випадку підставою дисциплінарного провадження стало недотримання вимоги про обов'язкову участь органу опіки та піклування (ч. 4 ст. 19 СК України) у справі про встановлення факту самостійного виховання дитини та перебування на утриманні батька у декількох справах [7]. Критерієм оцінки для органу суддівського врядування слугувала саме перевірка фактичних обставин, участь органу опіки та врахування думки дитини, тобто процедурні гарантії забезпечення найкращих інтересів дитини, дотримання яких в тому числі є предметом цього дослідження.

[1] У проаналізованих судових рішеннях здебільшого використано словосполучення, що позначає «інтерес держави». Водночас у статті використано термінопоняття «публічний інтерес», оскільки захист територіальної цілісності, суверенітету та обороноздатність є базовим спільним інтересом громадян, юридичних осіб, посадових осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування України, при цьому згідно зі ст. 17 Конституції України є функцією держави, що покладається на Збройні Сили України.

Попри це в судовій практиці зустрічаються випадки встановлення мотивів, які ґрунтуються радше на оцінці моменту звернення до суду, ніж на доведених відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [8] обставинах зловживання правом та належному застосуванні принципів права [9], неналежному обґрунтуванні відмови в задоволенні заяви або, навпаки, задоволенні заяви без належних правових підстав. Неоднозначне застосування судами норм матеріального і процесуального права, їх тлумачення у випадках конкуренції інтересів приватного та публічного характеру актуалізує проблему, що має одночасно теоретичне та практичне значення та потребує окремого дослідження за такими напрямами: наскільки повно судова аргументація узгоджується з законами формальної логіки й вимогами верховенства права та обґрунтованості судового рішення; чи витримує відповідне обмеження прав дитини та заявника перевірку на пропорційність; наскільки послідовно забезпечуються найкращі інтереси дитини. При цьому дослідження стосується якості правової аргументації, логічної послідовності та структури обґрунтування судових рішень, а мотиви ухвалення рішень не є його завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип пропорційності у цивільному процесі досліджували С. П. Погребняк [10], Т. А. Цувіна [11], Т. М. Масло [12]. Інструментальні аспекти пропорційності в цивільному судочинстві розкрито в попередніх працях авторів [13], а її співвідношення з концепцією найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини та Верховного Суду досліджено в роботі, де виявлено тенденцію, за якої суди, послуговуючись обома конструкціями, не забезпечують послідовного проходження тесту на пропорційність і не демонструють зв'язку між ними [14]. Процесуальне становище органів, які представляють публічні інтереси у сфері оборони, як осіб, які не брали участі у справі, досліджено в окремій праці [15]. Проблеми розгляду сімейних справ в умовах воєнного стану, зокрема усиновлення, висвітлювались, зокрема А. В. Богданець [16]. Окремі аспекти усиновлення в умовах воєнного стану досліджували також Д. Є. Бережна, В. М. Болдирева, Б. К. Левківський, Л. І. Радченко, О. В. Руденко, А. Ю. Павлюк, приділяючи увагу переважно процедурним і міжнародно-правовим питанням. Принцип найкращих інтересів дитини у цивільному судочинстві досліджували, зокрема, О. В. Ступак [17], Т. С. Томляк [18], Г. О. Гаро [19]. Загальнотеоретичні засади правової аргументації та її логічну структуру представлено у працях О. М. Юркевич, В. Д. Титова та інших авторів [20], О. Ю. Щербини [21], П. М. Рабіновича і Т. І. Дудаш [22, 23], а стандарти доказування – О. В. Тягла [24].

У доктрині права досліджено багато різних аспектів й принципу пропорційності, й найкращих інтересів дитини, й засад правової аргументації, однак ці напрями розвивалися відокремлено. Поза увагою дослідників здебільшого залишився перетин оцінки судової аргументації у сімейних справах за участю військовозобов'язаних осіб, результат яких впливає на мобілізацію, та застосування у таких справах правових засад, що визначають пропорційність обмеження прав заявника, прав та інтересів дитини. З огляду на значення публічних інтересів в сфері оборони, найкращих інтересів дитини, несталість відповідної судової практики, та підвищену суспільну значущість цих справ відповідні проблеми потребують визначення напрямків вирішення.

Метою статті є визначення того, наскільки правова аргументація у цивільних справах, що стосуються прав та інтересів дітей та результат яких впливає на мобілізацію, звільнення від служби, відповідає вимогам обґрунтованості судового рішення, законам формальної логіки, а також уточнення процесуальних підходів, які забезпечують дослідження реального становища дитини й послідовне застосування тесту на пропорційність як засобу узгодження інтересів дитини з публічними інтересами.

Дослідження обмежене окремими категоріями сімейних справ з метою простеження характеру аргументації. Предметом дослідження є оцінка правової аргументації судів. Питання про те, чи зумовлена наявна тенденція інституційними чинниками (розширенням кола учасників процесу за

рахунок органів військового управління, ризиком оскарження, обережністю суду), особливостями правозастосовної культури чи сумлінною помилкою залишається поза межами цього дослідження, оскільки справжні спонуки ухвалення рішення суду часто залишаються неочевидними, а у рішенні об'єктивуються обставини та аргументи. Натомість дотримання законів формальної логіки, структура та достатня повнота обґрунтування можуть бути встановлені. Обрання логічного підходу зумовлене його методологічним значенням: він забезпечує мінімум засобів, за яких аргументація не містить внутрішніх суперечностей, а логічна правильність є передумовою для оцінювання аргументації за іншими критеріями [23, с. 18, 29]. Відповідно аргументація судів оцінюється за законами формальної логіки та критеріями обґрунтованості рішення незалежно від того, які чинники спонукали до відповідного висновку. Перелік помилок у статті не є вичерпним, а її завданням є не повна класифікація чи вимірювання ступеня аргументованості за наявними методиками, а виявлення типових вад, що унеможливлюють оцінювання аргументації за змістовими критеріями. Крім того, дослідження не має за мету кількісне вимірювання поширеності недобросовісних звернень або ухвалених рішень на користь заявників, а зосереджене на аналізі підходів до правової аргументації в обраних категоріях справ.

Виклад основного матеріалу. Дослідження будується від окреслення категорій справ та визначення ролі у них публічних інтересів до аналізу доказування у відповідній категорії справ, виявлення вад аргументації та обґрунтування дотримання пропорційного підходу до обмежень права на сімейне життя на підставі захисту публічного інтересу, а також процесуальних підходів до забезпечення найкращих інтересів дитини.

Спільною ознакою запропонованих для огляду та аналізу сімейних справ є те, що ухвалене рішення поряд із приватноправовими наслідками (зокрема, виникнення відносин усиновлення, підтвердження факту, що має юридичне значення) має й значущі публічно-правові наслідки, одним з яких є виникнення підстави для відстрочки від призову під час мобілізації або для звільнення з військової служби. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» право на відстрочку мають, зокрема, особи, які самостійно виховують та утримують дитину за рішенням суду, а також усиновлювачі, на утриманні яких перебуває дитина, що до моменту усиновлення була дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування [25].

Недобросовісне використання сімейноправових інститутів задля уникнення мобілізації є реальною проблемою, але оцінити її точний масштаб складно, оскільки обґрунтовані висновки можливі лише після спеціального комплексного дослідження та аналізу обставин конкретних справ. Наявні ж дані, наведені вище, свідчать, що переважну більшість заяв про усиновлення суди задовольняють, а про випадки, коли дитину приймають у сім'ю задля уникнення мобілізації чи звільнення від військової служби, можна судити через сукупність доказів. Незначна частка відмов не применшує проблеми, оскільки предметом аналізу є якість аргументації, а не її поширеність: навіть поодиноке рішення, побудоване на припущенні, не відповідає вимогам обґрунтованості. При цьому втручання у сімейне життя та певний посилений контроль недопущення зловживання правом та забезпечення публічного інтересу не повинен непропорційно обмежувати права дітей та трансформуватися у презумпцію недобросовісності заявника.

Публічно-правовий вимір сімейних справ та процесуальне становище суб'єктів, що представляють публічні інтереси. Набуття сімейними справами публічного контексту позначилося на колі учасників цивільного процесу. Врахування та реалізація публічного інтересу у сфері оборони є безспірним. Дискусійною є процесуальна форма, у якій він має забезпечуватись. Одним із процесуальних засобів є участь відповідного органу у справі через подання висновку (ст. 56 ЦПК України), поєднана з ґрунтовним дослідженням обставин справи, мотивуванням та належною аргументацією застосування правових принципів.

Показовою є справа № 686/26736/25, у якій батько звернувся у порядку окремого провадження про встановлення фак-

ту самостійного виховання дитини задля отримання відстрочки відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [26; 27]. Суд першої інстанції залишив заяву без розгляду, апеляційний суд закрив провадження, вважаючи спір публічно-правовим. Верховний Суд, спираючись на позицію Великої Палати у справі № 201/5972/22, дійшов висновку, що такий факт має встановлюватися в позовному провадженні, оскільки пов'язаний зі спором про право між батьками, та зауважив, що доти, доки територіальний центр комплектування та соціальної підтримки не відмовив у наданні відстрочки, публічно-правового спору не виникає [26; 27; 28]. Тим самим підтверджено, що момент виникнення публічно-правового спору пов'язується з відмовою компетентного органу [16, с. 480–481].

Водночас у судовій практиці сформувався підхід, згідно з яким право апеляційного оскарження рішень у сімейних справах, задоволення яких може створити підстави для звільнення з військової служби або відстрочки від призову, визнається за особами, які не брали участі у справі: військовими частинами та територіальними центрами комплектування і соціальної підтримки як органами військового управління [29; 30; 31; 32; 33]. Відповідне право обґрунтовується наявністю очевидного і безумовного, а не ймовірного зв'язку рішення з правами, інтересами чи обов'язками особи, а також забороною зловживання правом, за якою приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися для невиконання публічних обов'язків або створення преюдиційного факту для публічно-правових відносин. При цьому суди наголошують, що зачіпаються права та інтереси не самого органу, а держави, в інтересах якої він виступає. Прикметно, що наслідки такого допуску для прав дитини та заявника, якими є перегляд і скасування рішення, ухваленого в їх інтересах, не оцінюються за критеріями пропорційності, попри те що саме вони становлять зміст правообмеження.

Спершу судова практика формувалася щодо військових частин, оскільки рішення про самостійне виховання дитини створювало підставу для звільнення військовослужбовця зі служби. Протягом весни–літа 2026 року Верховний Суд поширив право апеляційного оскарження й на територіальні центри комплектування та соціальної підтримки у справах, задоволення яких створює підставу для відстрочки від призову [34; 35]. Оскільки підстава допуску (ст. 352 ЦПК України) в обох випадках однакова, однаковими є й заперечення. При цьому в обох справах заявники не перебували на обліку у відповідному органі. Звертає на себе увагу неузгодженість між цими висновками. У справі № 686/26736/25 Верховний Суд виходить із того, що публічно-правовий спір із органом військового управління не виникає доти, доки той не відмовив у наданні відстрочки, натомість у справах № 725/9013/25 та № 725/8242/25 той самий орган визнається особою, питання про чиї права та інтереси вже вирішено в порядку цивільного судочинства. Залишається нез'ясованим, у чому саме полягає очевидний і безумовний, а не ймовірний зв'язок, якого вимагає ст. 352 ЦПК України.

Наділення органів військового управління та військових частин правом оскаржувати рішення суду у сімейних справах, які ухвалені в порядку цивільного судочинства, не узгоджується з сутністю положень ст. 352 ЦПК України, за якими право на оскарження має особа, питання про права чи обов'язки якої безпосередньо вирішено судовим рішенням, причому, як зазначалось, зв'язок має бути очевидним і безумовним, а не ймовірним. Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, військова частина не є носієм права чи обов'язку в сімейних правовідносинах та загалом тих, які належать до цивільної юрисдикції. Рішення у справі про усиновлення, про самостійне виховання дитини, позбавлення батьківських прав породжує наслідки насамперед для дитини, матері, батька, тоді як публічний інтерес виникає не на підставі цього рішення, а лише згодом і опосередковано у разі звернення особи за відстрочкою та перевірки поданих нею документів або звільнення зі служби. Отже, наділення органу правом оскарження означало б його допуск до процесу ще до виникнення спору про право, причому спору адміністративного за своєю природою, а не як суб'єкта, питання про права якого вирішено, а як

представника публічного інтересу, що виходить за межі призначення ст. 352 ЦПК України. Належним процесуальним засобом для врахування та захисту публічного інтересу оборони є не оскарження органом рішення суду, а його участь через подання висновку відповідно до ст. 56 ЦПК України [16, с. 477–478, 480].

Неоднозначність процесуального становища органів військового управління виявляється не лише в допуску до апеляційного оскарження, а й у залученні в якості третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору [36; 37; 38]. Погоджуємось з позицією Верховного Суду, що третя особа має перебувати з однією зі сторін у матеріальних правовідносинах, а підставою її залучення є ймовірність виникнення права регресу [39]. Територіальний центр комплектування таких зв'язків із заявником не має, а рішення про встановлення факту самостійного виховання не породжує для нього ані права регресу, ані підстав для позову. Отже, і залучення цього органу третьою особою, і визнання за ним права оскарження ґрунтуються на тому, що публічний інтерес оборони може реалізовуватися в межах приватно-правового спору, тоді як його належним порядком захисту є адміністративне судочинство [16, с. 480–481], а в цивільному судочинстві інтереси дитини має представляти орган опіки та піклування.

Проте вибір належного порядку та процесуального становища органів, що реалізують інтерес держави, не вичерпує вимог до правової аргументації по суті справи. Навіть за правильного визначення юрисдикції та форми цивільного судочинства оцінка участі кожного з батьків у вихованні дитини, рівня емоційних зв'язків із нею та її бажань потребує зважування конкуруючих інтересів за тестом на пропорційність, у якому інтереси дитини мають набувати значення визначального чинника балансування, а не ролі процедурного застереження. Це особливо важливо з огляду на те, що наслідки відмови для самої дитини, для її правового статусу, доступу до передбачених законодавством гарантій та стабільності сімейного середовища судами не завжди належно оцінюються, хоча цей аналіз і має становити зміст належної аргументації.

Загалом дані з проаналізованих вище та інших доступних з відкритих джерел цивільних справ дозволяють стверджувати, що в разі встановлення судом конкуренції інтересів, а саме публічного інтересу у сфері оборони та найкращих інтересів дитини, вимоги до якості й обґрунтованості судової аргументації мають підвищуватися. При цьому найкращі інтереси дитини слід розуміти як триєдину концепцію, що охоплює матеріальне право, тлумачний принцип і правило процедури, у значенні, закладеному в Загальному коментарі № 14 (2013) Комітету ООН з прав дитини (п. 1 ст. 3) [40].

Предмет та розподіл тягаря доказування. Викладені вимоги до аргументації особливо виразно проявляються у справах про усиновлення, де предметом доказування є мотиви заявника та відповідність усиновлення інтересам дитини (ст. 224 СК України), а їх перевірка нерідко супроводжується перерозподілом тягаря доказування.

За чинним законодавством суд при вирішенні справи про усиновлення зобов'язаний врахувати обставини, що мають істотне значення, зокрема: 1) стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини; 2) мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину; 3) мотиви того, чому другий із подружжя не бажає бути усиновлювачем, якщо лише один із подружжя подав заяву про усиновлення; 4) взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини, а також те, як довго ця особа опікується вже дитиною; 5) особу дитини та стан її здоров'я; 6) ставлення дитини до особи, яка бажає її усиновити. Важливим положенням є те, що при дотриманні всіх умов, встановлених Сімейним кодексом України (далі – СК України) [41], за здатності особи, яка бажає усиновити дитину, забезпечити стабільні та гармонійні умови для життя дитини, суд постановляє рішення, яким оголошує цю особу усиновлювачем дитини (ст. 224 СК України).

Термін «мотив» тут вживається у значенні предмета доказування за ст. 224 СК України, тобто мотивів заявника, і не стосується спонук ухвалення рішення су-

дом. Мотиви усиновлення включаються до предмета доказування, водночас ідеться про спосіб їх встановлення. Мотив як внутрішнє ставлення особи виявляється через доведені фактичні обставини та не може встановлюватися всупереч їм на підставі самого лише моменту звернення. Якщо фактичні обставини встановлені й свідчать на користь заявника, висновок про протилежний мотив потребує самостійного доказування, а не припущення.

В умовах воєнного стану усиновлення дітей в окремих випадках використовується недобросовісно з прихованою метою отримати відстрочку від мобілізації чи звільнення з військової служби. У зв'язку з цим ця категорія справ перебуває під особливою увагою судів та правоохоронних органів. Так, 19.12.2025 року на розгляді справи № 382/2664/25 у Яготинському районному суді Київської області заявник зазначив: «при цьому, просимо суд врахувати, що усиновлення не проводиться з метою ухилення від мобілізації, оскільки заявник по справі має відстрочку – бронювання та посвідчення учасника бойових дій» [42].

Загалом, перевіряючи дотримання мотивів усиновлення, суди звертають увагу на наступні обставини:

1) період спільного проживання заявника та дитини, яку він має намір усиновлювати. Законом не визначено періоду, після якого дозволяється усиновлення. Разом із цим, відповідний період має значення, оскільки саме за цей період між заявником і дитиною формуються дійсні взаємини, які й підлягають оцінці. Показово, що у справах № 524/3742/25 та № 189/2525/24 [43] суди оцінили тривалий проміжок між початком спільного проживання і зверненням про усиновлення як обставину не на користь заявника;

2) наявність чинної відстрочки або бронювання. Саме її відсутність дає підстави судам оцінювати мотиви усиновлення як недобросовісні, не маючи належних та достатніх доказів. Як приклад, у постанові Полтавського апеляційного суду у справі № 524/3742/25 зазначено: «...суд першої інстанції обґрунтовано зазначив, що заявником не надано доказів того, що із заявою про усиновлення він звернувся не з метою уникнення мобілізації, оскільки сам заявник вказує, що броні чи відстрочки у встановленому законом порядку він не має» [9]. Водночас перевірити наведені в постанові обставини за первинним текстом неможливо, оскільки доступ до рішення суду першої інстанції обмежено з посиланням на ст. 7 Закону України «Про доступ до судових рішень», яка визначає відомості, що не підлягають розголошенню в судових рішеннях, відкритих для загального доступу. Відповідно аналіз стосується структури мотивування, наведеного в постанові апеляційного суду, і не поширюється на оцінку обставин справи, викладених у рішенні суду першої інстанції;

3) наявність у заявника інших дітей. При перевірці обставин усиновлення здійснюється перевірка, чи має заявник інших дітей, їх місце проживання, взаємовідносини з матір'ю дітей та інші пов'язані обставини, які можуть свідчити про добросовісність намірів усиновлення. Таким прикладом недобросовісності може бути встановлення окремого проживання від дитини, яку він хоче усиновити;

4) обставини, за яких батька дитини було позбавлено батьківських прав та здійснено звернення з усиновленням.

Перелічені обставини не мають визначального значення у справах про усиновлення та лише у сукупності дозволяють робити висновки про мотиви заявника. У випадку встановлення тривалого часу опіки над дитиною, проживання з матір'ю дитини та вчинення заявником інших дій, що притаманні батьку, суд ухвалює рішення на користь заявника [44].

Слід зазначити, що у частині справ мотивування спирається на безпосереднє враження суду від пояснень учасників: «посилання присяжних на те, що усиновлення неповнолітнього ОСОБА_12 необхідно ОСОБА_1 для ухилення його від мобілізації (на які апелянт посилається у скарзі), колегія суддів перевірила та за свої власним переконанням дійшла висновку про відсутність такого мотиву у заявника. Суд у складі трьох професійних суддів працюючих на цій посаді понад 30 років відчув щирість у поясненнях заявника, матері ОСОБА_7 та побачивши в судовому засіданні сльози на очах ОСОБА_7 під час пояснень його матері про

ставлення рідного батька до ОСОБА_7, суд переконався у мотивах такого усиновлення, а саме переконався, що усиновлення ОСОБА_7 відбувається саме в інтересах дитини, а не з метою ухилення ОСОБА_1 від мобілізації» [45].

Крім того, у ст. 224 СК не встановлено негативних умов, за якими право на усиновлення може бути обмежено. Відповідно обмеження цього права з підстав, не зазначених в законі, а також не обґрунтоване у межах справедливого судового розгляду є непропорційним. На практиці відповідна негативна умова є продуктом суддівської правотворчості, а її застосування іноді призводить до фактичного перерозподілу тягаря доказування, коли на заявника покладається обов'язок довести негативний факт, що він не ухиляється від військової служби. Показовими є сформульовані судом у справі № 524/3742/25 мотиви, згідно з якими «заявником не надано доказів того, що із заявою про усиновлення він звернувся не з метою уникнення мобілізації». Цей підхід суперечить ст. 81 ЦПК України, за якою доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, та презумпції добросовісності (ч. 5 ст. 12 Цивільного кодексу України) [46], оскільки в окремих справах фактично застосовує презумпцію недобросовісності щодо цілої категорії осіб, зокрема військовозобов'язаних чоловіків.

Необґрунтованість такого підходу унаочнюється, якщо врахувати, що момент звернення є обставиною надлишково детермінованою. Він однаково сумісний як з можливим ухиленням, так і з мотивом, спрямованим на захист дитини, зокрема з прагненням завчасно забезпечити її правовий статус на випадок загибелі особи, яка звертається із заявою про усиновлення. Формалізувавши відносини через усиновлення, особа забезпечує дитині статус спадкоємця та члена сім'ї, що звільняє іншого з батьків від необхідності у разі смерті доводити в суді посмертно факт проживання однією сім'єю чи факт утримання. Як свідчить судова практика у спорах за ст. 74 СК України, посмертне доказування є складним, а в умовах воєнного стану з огляду на втрату доказів, загибель або переміщення свідків ще більше ускладнюється. Момент звернення сам по собі не може слугувати достатнім доказом недобросовісності. Показово, що навіть посилання заявника на прагнення забезпечити дитині рівні спадкові права на випадок його загибелі оцінювалося судом як таке, що може бути реалізоване іншими засобами – заповітом чи договором дарування [47]. Водночас усиновлення, на відміну від цих правочинів, породжує статус члена сім'ї та комплекс сімейних прав, які заповітом чи договором дарування не забезпечуються. Отже, прагнення завчасно убезпечити дитину є самостійним правомірним інтересом, що пояснює звернення до суду в умовах воєнного стану й увиразнює надлишкову детермінованість моменту звернення. В конкретній справі недобросовісний мотив може бути доведений, але йдеться й про те, що момент звернення не доводить наявність відповідного неправомірного мотиву, оскільки однаково узгоджується й з ухиленням, й з захистом дитини.

Показовою є справа № 725/9424/25, у якій вади аргументації стосуються не вирішення справи по суті, а обґрунтування допуску скаржника. Апеляційний суд, розглядаючи скаргу територіального центру комплектування та соціальної підтримки, відмовив у встановленні факту самостійного виховання дитини батьком на підставі оцінки доказів: надані докази свідчили лише про проживання дитини з батьком, доказів ухилення матері від виховання не надано, а укладений батьками нотаріальний договір зберігав за матір'ю право на особисте спілкування з дитиною, що підтверджує вирішення питання виховання батьками спільно [33]. Наведене підтверджує, що ризик недобросовісного встановлення факту усувається належною оцінкою доказів, а не презумпцією щодо мети заявника.

Натомість обґрунтування допуску скаржника побудовано інакше: суд навів вимогу очевидного й безумовного, а не ймовірного зв'язку, проте не застосував її до обставин, обмежившись констатацією, що рішенням порушено інтереси держави, а право органу на оскарження є беззаперечним. При цьому сам скаржник описував свій інтерес як такий, що виникає лише після звернення військовозобов'язаного з відповідною заявою. Показово, що застереження про

недопустимість використання приватно-правового інструментарію використано як аргумент на користь процесуальної легітимації.

Заслуговує на увагу й те, що апеляційний суд констатував розгляд справи судом першої інстанції без участі органу опіки та піклування всупереч ст. 19 СК України та залучив цей орган лише на стадії перегляду. Отже, передбачений законом механізм забезпечення інтересів дитини існував, але не був застосований тоді, коли мав діяти.

Логіко-методологічні вади аргументації. Аналіз наведених судових рішень дозволяє узагальнити низку вад правової аргументації, спільних для справ про усиновлення та для суміжних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, тощо. Навіть рішення, правильне по суті, не відповідатиме вимогам обґрунтованості, якщо мотивування ґрунтується на припущенні, а не на оцінці доказів та належному застосуванні презумпції добросовісності. Європейський суд з прав людини послідовно визнає неналежне мотивування самостійним порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції.

Загалом вади правової аргументації доцільно кваліфікувати як логічні помилки. У вітчизняній логіко-юридичній доктрині правову аргументацію досліджують саме під цим кутом: її об'єктом визнають правосудність чи неправосудність судових рішень, що вимірюється за логічними нормативами істинності, а серед предметних питань окремо виокремлюють логічні характеристики аргументації в судовому спорі та види логічних помилок і способи їх уникнення [20, с. 150–162, 280–286]. Цей підхід узгоджується з визначенням помилки як порушення правил раціональної дискусії в теорії аргументації [48, с. 22] і дозволяє оцінювати мотивувальну частину рішення за об’єктивними критеріями, адже правосудність рішення визначається його відповідністю вимогам законності, обґрунтованості та мотивованості [49, с. 402].

По-перше, у правовій аргументації судів непоодиноким є порушення закону достатньої підстави, що має також наслідком помилку «ствердження консеквента», тобто: із того, що схильні до ухилення особи вдаються до усиновлення під час війни, робиться висновок про такий самий намір у конкретного заявника, який усиновлює під час війни. Цей висновок не випливає з засновків із логічною необхідністю, а збіг у часі є сумісним із таким висновком, але його не зумовлює, оскільки та сама обставина пояснюється й правомірними мотивами. Оцінка таких умовиводів у юридичному контексті достатньо опрацьована [50]. Споріднені вади у вітчизняній логіко-юридичній доктрині кваліфікують як помилку стосовно наслідку, за якої ігнорується множинність причин і акцентується лише одна [20, с. 313].

По-друге, відбувається підміна наміру або причини результатом, коли про недобросовісність висновується з потенційного наслідку дії, тобто можливого отримання відстрочки чи звільнення, оминаючи найкращі інтереси дитини як правило процедури та доведення самого наміру. До цього долучається й читання думок як приписування заявникові прихованого мотиву без належних доказів. У логічному сенсі це є порушенням закону тотожності, оскільки поняття доведеного наміру ухилитися підмінюється ширшим поняттям можливого наслідку рішення у вигляді відстрочки. На необхідність перевірки позицій Верховного Суду на відповідність законам формальної логіки слушно звертали увагу й раніше практики за підтримки науковців [51].

По-третє, застосовується аргумент до незнання або до неуцтва [20, с. 156] (argumentum ad ignorantiam): недоведеність заперечення (того, що заявник не ухиляється) видається за доведеність ствердження (що він ухиляється). Як показав Д. Уолтон, аргумент до незнання стає хибним саме тоді, коли неправомірно перекладає тягар доказування: з недоведеності заперечення виводиться доведеність ствердження. Водночас аргумент до незнання не завжди хибний: він правомірний за наявності повного знання або презумпції, що діє у протилежному напрямі [52, с. 369–370]. Оскільки у справах, що розглядаються, презумпція добросовісності діє на користь заявника, застосування цього аргументу проти заявника є хибним.

По-четверте, порушується порядок аргументації. Суд відштовхується від підозри чи презумпції недобросовісності як вихід-

ної тези й тлумачить факти крізь її призму, що становить хибне коло і прямо суперечить ст. 89 ЦПК України, за якою внутрішнє переконання суду має ґрунтуватися на всебічному, повному та об'єктивному дослідженні доказів, а не на презумпції недобросовісності. Фактично суд вибудовує навколо недоведеного засновку-підозри багатоаргументну структуру, у якій, за характеристикою Т. Дудаш, окремі аргументи сполучаються в ланцюжки на підтримку заздалегідь обраної позиції [53, с. 9].

По-п'яте, порушується логічність переходу від загального до одиничного: навіть якщо недобросовісні звернення існують, це не доводить недобросовісності конкретного заявника, чия справа має оцінюватися індивідуально. У свою чергу, змішування ймовірності ознаки за умови недобросовісності з ймовірністю недобросовісності за умови наявності ознаки відоме як «помилка прокурора» [54]. Поширеність явища може обґрунтовувати посилену увагу суду до перевірки обставин, але не може замінювати доведення в окремій справі.

Нарешті, у частині справ підставою рішення стає емоційне доведення (звернення до почуттів), коли суб'єктивне враження заступає доведену обставину. Відповідна помилка проявляється й у протилежному напрямку: в одній зі справ апеляційний суд мотивував задоволення заяви тим, що «відчув щирість» пояснень заявника. Й у разі підозри, й у разі співчуття рішення спирається на враження, а не на належну оцінку доказів за встановленими законом критеріями.

Спостерігається й ефект уявної доведеності: звороти на кшталт «суд переконався», «отже» надають висновку про недобросовісність форму логічно виведеного результату, хоча він приєднується до недоведеного припущення. Так, у справі № 524/3742/25 висновок про мету ухилення приєднано до констатації, що заявник «не надав доказів» протилежного, а у справі № 759/6720/24 одним із мотивів рішення стало те, що суд «переконався» у щирості пояснень. Відповідний прийом описаний у вітчизняній логіко-юридичній доктрині як створення видимості доведеності за рахунок використання не за призначенням логічних індикаторів, індикаторів достовірності [20, с. 313].

Наслідки цих вад аргументації унаочнює непослідовність практики за подібних фактичних обставин. Так, в одному випадку суди відмовляли в усиновленні, розцінюючи момент звернення як «штучне створення умов» для відстрочки (зокрема у справах № 524/3742/25 та № 189/2525/24), а в інших – суд скасовував відповідні рішення як необґрунтовані, врахувавши, наприклад, що висновок військово-лікарської комісії про непридатність заявника до служби спростовує версію про ухилення [55], або наявність у заявника інших підстав для звільнення незалежно від усиновлення.

Яскравим прикладом вад аргументації, за якої відмова спирається на підозру всупереч сукупності встановлених судом обставин, є справа № 524/3742/25, в якій суди встановили обставини на користь усиновлення: відсутність у заявника судимості та протипоказань за станом здоров'я, нотаріальну згоду матері, згоду дітей, задовільні житлово-побутові умови з окремими кімнатами для дітей, добрі взаємини заявника з дітьми та позитивний висновок органу опіки про доцільність усиновлення; діти під час бесіди підтвердили, що заявник турбується про них і вони не заперечують проти усиновлення. Попри це у задоволенні заяви було відмовлено, оскільки, як зазначалось вище, заявник, на переконання суду, мав надати докази того, що звернувся не з метою уникнення мобілізації. Відповідний приклад унаочнює, що пропорційність обмеження права на сімейне життя у мотивуванні не продемонстрована.

Відповідна підстава відмови не передбачена ст. 224 СК України, яка зобов'язує враховувати мотиви усиновлення, але не покладає на заявника обов'язку спростовувати намір ухилитися від мобілізації. Мотивування відмови з підстави, не встановленої законом, не відповідає вимогам законності, а також вимогам юридичної визначеності як складнику верховенства права, оскільки заявник не міг передбачити умову, якої закон не містить. Водночас вона не відповідає й вимогам обґрунтованості, бо ґрунтується на припущенні суду, а не на доведених обставинах чи законній презумпції. При цьому суд послався і на оцінку доказів за критерієм вірогідності,

і на обов'язок мотивувати рішення у практиці Європейського суду з прав людини, проте фактично переклав на заявника тягар доведення негативного факту, відступивши від власних же посилань.

Принцип пропорційності та найкращі інтереси дитини у судовій аргументації. Подолання виявленої непослідовності у правовій аргументації напряму пов’язано з належним застосуванням принципу пропорційності. Найкращі інтереси дитини та принцип пропорційності перебувають у взаємозв’язку, за якого перші визначають, що підлягає врахуванню та захисту, а пропорційністю визначається порядок і спосіб такого врахування в умовах конкуренції прав та інтересів. Відмова в усиновленні або у встановленні факту, що має юридичне значення, є втручанням у право на повагу до сімейного життя (ст. 8 Конвенції), причому насамперед у права дитини, оскільки саме від такого рішення залежить обсяг її прав та подальше правове становище, а також у права особи, яка звернулася до суду. Водночас найкращі інтереси дитини мають забезпечуватися першочергово (ст. 3 Конвенції ООН про права дитини) [56]. Будь-яке з таких правообмежень підлягає перевірці за алгоритмом тесту на пропорційність на предмет закріплення законом, наявності легітимної мети, придатності, необхідності та пропорційності у вузькому сенсі (балансування). У загальнотеоретичній доктрині зважування та балансування визнається самостійним способом правового аргументування, до якого вдаються, коли справа не може бути вирішена шляхом субсумції[2], і який потребує застосування спеціальних тестів [23, с. 21–22]. Зважаючи на судову практику, іноді суди вважають достатньою наявність легітимної мети, яка зумовлена публічним інтересом у сфері оборони. Водночас крім прав та інтересів батьків мають враховуватись інтереси дитини.

На етапі визначення придатності найкращі інтереси дитини задають критерій оцінки того, чи здатний обраний захід забезпечити інтереси саме цієї дитини. На етапі необхідності тест зумовлює обрання найменш обтяжливого засобу: презумпція недобросовісності за критерієм моменту звернення цієї вимоги не витримує, оскільки в розпорядженні суду є менш обтяжливі та більш точні інструменти індивідуальної перевірки, зокрема тривалість і характер відносин із дитиною, сприйняття дитиною заявника, висновок органу опіки та піклування, стан здоров’я заявника за висновком військово-лікарської комісії, наявність самостійних підстав для відстрочки. На етапі балансування найкращі інтереси дитини мають першочергове значення. Натомість при підході, заснованому на підозрі, негативні наслідки відмови покладаються й на дитину, яка не є суб’єктом можливого зловживання, а підозра стосується дорослого заявника, тоді як позбавленою усиновлення чи визнання відповідного факту та закономірних правових можливостей, або навіть правового зв’язку з матір’ю стає саме дитина. Тим самим публічна мета досягається за рахунок інтересів дитини, що спотворює проголошену Верховним Судом ієрархію, за якою найкращі інтереси дитини мають першочергове значення навіть в умовах воєнного стану. Показово, що цей пріоритет визнають і самі суди: у низці справ апеляційні суди, скасовуючи відмови в задоволенні заяв, прямо наголошували, що вирішальне значення має не припущення щодо мотиву заявника, а найкращі інтереси дитини [47].

Саме на цих засадах розкривається інструментальний потенціал пропорційності, що функціонує не риторично, а як засіб урівноваження приватних й публічних інтересів, що дозволяє відмежувати правомірне правообмеження від надмірного. Натомість, як засвідчує аналіз практики, суди, посилаючись на пропорційність і найкращі інтереси дитини, здебільшого не забезпечують послідовного проходження наведених етапів і послідовно не демонструють зв’язку між ними, унаслідок чого відповідне обмеження прав не отримує належного обґрунтування.

Наведене унаочнює й новітня практика за участю органів військового управління. Так, у справі № 725/9013/25 Верховний Суд, підтримуючи відмову у визначенні місця проживання дитини з батьком, сам

[2] Під субсумцією розуміється підведення обставин справи під гіпотезу правової норми або юридичну кваліфікацію фактів.

відзначив, що суд першої інстанції не дослідив спроможність кожного з батьків піклуватися про дитину, рівень емоційних зв'язків із нею та її думку, а орган опіки та піклування участі у справі не брав [34]. Проте ця обставина не привела до висновку про необхідність повного дослідження найкращих інтересів дитини як передумови вирішення справи. Оскільки найкращі інтереси дитини мають значення не лише матеріального критерію, а й правила процедури, за яким жодне рішення, що стосується дитини, не може ухвалюватися без демонстрації того, що ці інтереси були оцінені та зважені, їх належне дослідження є необхідним незалежно від того, задоволенням чи відмовою завершується розгляд. Відмова у позові з мотивів штучності його пред'явлення, ухвалена без такого зважування, замінює аналіз найкращих інтересів дитини оцінкою мотивів заявника, тоді як саме структуроване зважування конкуруючих інтересів за тестом на пропорційність мало б становити зміст належної аргументації.

З урахуванням викладеного розгляд і вирішення справ, що стосуються дітей, результат яких впливає на мобілізацію, має ґрунтуватися на тому, що: найкращі інтереси дитини мають першочергове значення й не можуть бути автоматично підпорядковані іншим інтересам без належного обґрунтування; діє загальна презумпція добросовісності учасників цивільних відносин (ч. 5 ст. 12 ЦК України), і зловживання правом, як і будь-яка інша обставина, підлягає доведенню тим, хто на нього посилається; публічний інтерес у сфері оборони доцільно забезпечувати не через оскарження, наприклад, органом військового управління рішення суду, а через участь органу у цивільній справі для подання висновку, який може бути залучений судом до участі у справі або брати участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків на виконання своїх повноважень відповідно до ч. 6 ст. 56 ЦПК України; момент звернення до суду сам по собі не свідчить про недобросовісність; перевірка мотивів має здійснюватися як індивідуалізована оцінка дійсного характеру відносин, а не через застосування загального припущення; відмова в задоволенні заяви є допустимою лише за доведених ознак зловживання і лише якщо вона є найменш обтяжливим засобом, за якого інтереси дитини не приносяться в жертву публічній меті. Наведені правила процедури є здебільшого очевидними, водночас ідеться радше про необхідність інституціалізації методологічного підходу Європейського суду з прав людини, послідовного тесту на пропорційність та оцінки найкращих інтересів дитини як зразка аргументації, а не про декларативне посилання на його практику.

Висновки. Наявність проблеми ухилення військовозобов'язаних від військової служби та штучного створення умов для звільнення не звільняє державу від її позитивних зобов'язань: забезпечити право на справедливий суд, найкращі інтереси дитини та єдність судової практики. Проведене дослідження дозволяє виснувати, що в умовах воєнного стану окремі категорії цивільних справ, у яких вирішуються питання, що стосуються дитини, і які у практиці Європейського суду з прав людини розглядаються крізь призму права на повагу до сімейного життя, набули публічно-правового виміру, що знаходить свій прояв у визнанні за органами військового управління та військовими частинами права оскаржувати відповідні рішення, а отже, у трансформації приватної за своєю природою сімейної справи у справу, ускладнену публічним інтересом у сфері оборони. При цьому практика лишається неузгодженою: висновок, за яким публічно-правовий спір з органом військового управління не виникає до відмови у наданні відстрочки, співіснує з визнанням за тим самим органом права оскаржити рішення у цивільній справі як таке, що вирішило питання про його права. Реагуючи на випадки недобросовісного використання інститутів сімейного права, суди в окремих справах застосовують не передбачені законом умови задоволення заяв, унаслідок чого центром дослідження стають мотиви дорослих, а становище дитини залишається невстановленим. Такий підхід не забезпечує ані виявлення зловживань, ані захисту прав дитини, тоді як обидві ці цілі досягаються повним встановленням обставин та послідовним зважуванням інтересів за тестом на пропорційність.

В частині проаналізованих рішень правова аргументація містить логіко-методологічні вади, за яких мотивування ґрунтується не на оцінці доказів у їх сукупності, а на й припущеннях. Водночас у справах, де відмова спиралася на встановлені обставини, ризик недобросовісного використання інститутів сімейного права усувався саме належною оцінкою доказів, що підтверджує можливість вирішення цієї проблеми в межах чинних процесуальних правил. При цьому принцип пропорційності, на який суди посилаються, здебільшого не забезпечує обґрунтування обмеження прав, оскільки не простежується послідовне проходження етапів тесту й не демонструється зв'язок між ними. Виявлені вади супроводжуються зміщенням предмета аналізу з дитини на дорослого заявника чи публічний інтерес. Тим часом найкращі інтереси дитини становлять не принцип у вузькому розумінні, а триєдину концепцію, яка охоплює матеріальне право дитини, тлумачний правовий принцип і правило процедури. Саме правило процедури вимагає, щоб процес ухвалення рішення включав оцінку його впливу на дитину, а мотивувальна частина демонструвала, що інтереси дитини враховано першочергово та яким чином їх зважено стосовно інших міркувань. Принцип пропорційності при цьому задає метод зважування: найкращі інтереси дитини вказують, що належить врахувати, а пропорційність – у який спосіб ці інтереси співвідносити з іншими. Унаслідок недотримання цих вимог дитина виявляється «втраченою» на рівні правила процедури, адже рішення не містить належної оцінки впливу на неї. З огляду на наведене визначальним є дотримання підходу до правової аргументації у таких справах, що ґрунтується не лише на презумпції добросовісності учасників цивільних відносин, обов'язку доведення зловживання тим, хто на нього посилається, а й індивідуалізованій оцінці дійсного характеру сімейних відносин та визнанні найкращих інтересів дитини визначальним критерієм балансування. Цей підхід дозволяє узгодити захист приватного інтересу дитини з публічним інтересом у сфері оборони на основі доведених обставин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : *Верховна Рада України*; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Законодавство України : база даних* / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Countries Ranked by Overall Score. Ukraine. 2025. *World Justice Project.* URL: https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2025/Ukraine

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Законодавство України : база даних* / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Ігнатова І. Темний бік усиновлення під час війни: кому соцслужби не дозволять взяти дитину. 10.08.2024. *ТСН :* веб-сайт. URL: https://tsn.ua/ukrayina/temniy-bik-usinovlennya-pid-chas-viyni-komu-socsluzhbi-ne-dozvolyat-vzyati-ditinu-2638014.html

5. Усиновлення під час війни: мотиви і ризики дослідили фахівці. 16.06.26. *Національна Асоціація Адвокатів України*: вебсайт. URL: https://unba.org.ua/news/11876-usinovlennya-pid-chas-vijni-motivi-i-riziki-doslidili-fahivci.html

6. Рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 18.12.2024 № 3670/2дп/15-24. *Вища рада правосуддя* : веб-сайт. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/3670_18.12.2024.docx

7.Ухвала Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя 06.11.2024 № 3234/2дп/15-24. *Вища рада правосуддя* : веб-сайт. URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/48303

8. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Законодавство України : база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 18.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

9. Постанова Полтавського апеляційного суду від 29.10.2025 у справі № 524/3742/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131710827

10. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

11. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 39 с.

12. Масло Т. М. Пропорційність у цивільному судочинстві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03 / ХНУВС. Харків, 2020. 154 с.

13. Бортнік О. Г., Степаненко Т. В. Інструментальні аспекти пропорційності в цивільному судочинстві. *Право і безпека.* 2022. № 2 (85). С. 169–178. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.16

14. Синєгубов О. В. Співвідношення «найкращих інтересів дитини» та принципу пропорційності у практиці ЄСПЛ та Верховного Суду. *Нове українське право.* 2026. Вип. 2. С. 127–142. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2026.2.15

15. Бортнік О. Г. Публічний інтерес та право апеляційного оскарження у сімейних справах. *Європейські перспективи*. 2026. № 2, ч. 2. С. 475–483. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2026.2-2.62

16. Богданець А. В. Усиновлення в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 96–99. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/20

17. Ступак О. В. Принцип «найкращі інтереси дитини» у цивільному судочинстві України : дис. … д-ра філософії : спец. 081 – Право. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Київ, 2025. 271 с.

18. Томляк Т.С. Принцип правового забезпечення найкращих інтересів дитини в сучасному праві: теоретико-правові засади: дис. … д-ра філос. : спец. 081 – Право / ХНУВС. Харків, 2023. 242 с.

19. Гаро Г.О. Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні. Харків : Фактор, 2020. 106 с.

20. Юркевич О. М., Титов В. Д., Куцепал С. В. та ін. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 336 с.

21. Щербина О. Ю. Логіка та юридична аргументація : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 303 с.

22. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. №3. С. 47–68. DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2022-29-3-47

23. Дудаш Т. І. Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика : реф дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. /Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 48 с.

24. Тягло О. В. Чи існує особлива юридична логіка? *Форум права*: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 1. С. 188–194. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_1_33.pdf

25. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. *Законодавство України : база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 11.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

26. Постанова Верховного Суду від 06.05.2026, судова справа № 686/26736/25. *iPlex* : веб-сайт. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=136318723

27. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 28.01.2026, судова справа № 686/26736/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133654052

28. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2024 у справі № 201/5972/22. *iPlex* : веб-сайт. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=121753944

29. Постанова Верховного Суду від 13.03.2024, судова справа № 495/2284/23. *iPlex* : веб-сайт. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117718210

30. Постанова Верховного Суду від 22.01.2025 у справі № 495/432/23. *ЗаконОнлайн* : веб-сайт. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/124808752

31. Постанова Верховного Суду від 19.11.2025, судова справа № 725/158/25. *iPlex* : веб-сайт. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=132164170

32. Постанова Верховного Суду від 24.12.2025, судова справа № 725/2192/25. *Протокол* : юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vssu_vid_24_12_2025_roku_u_spravi_725_2192_25/

33. Постанова Чернівецького апеляційного суду від 09.02.2026, судова справа № 725/9424/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134070846

34. Постанова Верховного Суду від 06.05.2026, судова справа № 725/9013/25. *iPlex* : веб-сайт. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=136318730

35. Постанова Верховного Суду від 10.06.2026, судова справа № 725/8242/25. *iPlex* : веб-сайт. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=137300819

36. Ухвала Овідіопольського районного суду Одеської області від 24.12.2025, судова справа № 509/805/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132873523.

37. Ухвала Хустського районного суду Закарпатської області від 09.12.2025, судова справа № 309/2805/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132579249

38. Ухвала Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 13.11.2025, судова справа № 541/3318/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131783610

39. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.06.2019, судова справа № 910/17792/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998244

40. Загальний коментар № 14 (2013) Комітету ООН з прав дитини про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її інтересів (пункт 1 статті 3). CRC/C/GC/14. 29 травня 2013 р. URL: https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf

41. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 10.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

42. Рішення Яготинського районного суду Київської області від 19.12.2025, судова справа № 382/2664/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132964240

43. Рішення Покровського районного суду Дніпропетровської області від 01.04.2025, судова справа № 189/2525/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126564340

44. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 04.06.2025, судова справа № 202/9356/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128086811

45. Постанова Київського апеляційного суду від 09.10.2024, судова справа № 759/6720/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122306762

46. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 04.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

47. Бєлікова А. Усиновлення в умовах воєнного стану та мобілізації: тенденції судової практики. *Національна асоціація адвокатів України*. 24.02.2026. URL: https://unba.org.ua/publications/11379-usinovlennya-v-umovah-voennogo-stanu-ta-mobilizacii-tendencii-sudovoi-praktiki.html

48. van Eemeren F. H., Grootendorst R. A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-Dialectical Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 216 p. URL: https://anekawarnapendidikan.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/04/a-systematic-theory-of-argumentation-by-frans-h-van-eemeren1.pdf

49. Орел В. А. Юридична аргументація в судовому процесі: вітчизняний досвід та зарубіжна практика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Т. 2, вип. 78. С. 401–406. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286649

50. Walton D. Legal Argumentation and Evidence. University Park : The Pennsylvania State University Press, 2002. 374 p.

51. Коломієць В., Ореховський М. Порушення законів логіки у позиції Верховного Суду. 20.03.2019. *Протокол :* юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/porushennya_zakoniv_logiki_u_pozitsii_verhovnogo_sudu_shchodo_pokarannya_za_zbroyu/

52. Walton D. The Appeal to Ignorance, or Argumentum Ad Ignorantiam. *Argumentation*. 1999. Vol. 13, № 4. P. 367–377. DOI: https://doi.org/10.1023/A:1007780012323.

53. Дудаш Т. І. Інструменти правового аргументування й правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2021. Вип. 73. С. 3–13. DOI: https://doi.org/10.30970/vla.2021.73.003.

54. Thompson W. C., Schumann E. L. Interpretation of Statistical Evidence in Criminal Trials: The Prosecutor's Fallacy and the Defense Attorney's Fallacy. *Law and Human Behavior.* 1987. Vol. 11. № 3. P. 167–187. URL: https://www.joelvelasco.net/teaching/122/thompson&schumann87-statisticslaw.pdf

55. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 12.03.2025, судова справа № 179/1672/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125789196

56. Конвенція про права дитини: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 листопада 1989 року. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

Дата першого надходження статті до видання: 05.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)